

УДК 37.013.42:316.472:351.74(477)

DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2022-5\(206\)-119-125](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2022-5(206)-119-125)

Гриценко Євгенія

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0002-2771-8114>

МЕНТАЛЬНА КАРТА ЯК ЗАСІБ ВІЗУАЛІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ НА УРОКАХ МОВНО-ЛІТЕРАТУРНОГО ЦИКЛУ

- A** *Окреслено ефективність використання ментальних карт як одного зі шляхів покращення якості знань і розвитку критичного мислення учнів закладів загальної середньої освіти на уроках словесності, зокрема предметі зарубіжної літератури. Здійснено аналіз основних функціональних характеристик і способів застосування ментальних карт, схарактеризовано їхню структуру та особливості створення.*

Ментальні карти сприяють поліпшенню пам'яті учнів, розвитку вміння формулювати та висловлювати власну думку, творчих здібностей і допомагають організувати успішну взаємодію викладача й учнів на уроках.

Взагалі, ментальні карти допомагають одночасно утримувати у свідомості значну кількість інформації, встановлюючи смислові зв'язки між її частинами, що дозволяє швидко відтворити знання, а також систематизувати й структурувати навчальний матеріал. На уроках зарубіжної літератури ментальні карти доцільно використовувати при вивченні поезії, написанні власного висловлювання чи есе тощо. Широке застосування ментальних карт в освітньому процесі, їхнє різноманіття сприяє подальшим дослідженням проблеми, а їхні очевидні переваги – практичному використанню у закладах середньої освіти.

Особливістю ментальної карти є те, що вона будується на основі ключових слів або картинок, які відображають частини головної ідеї. Крім того, вона є суто індивідуальним уявленням людини, «вона відбиває світ так, як його собі уявляє людина».

Ментальна карта допоможе покращити розвиток критичного і творчого мислення учнів шляхом упровадження її в освітній процес.

Ключові слова: ментальна карта; карта знань; інформаційні технології; навчально-пізнавальна діяльність

- S** *Hrytsenko Yevheniia. A mental map as a means of visualizing educational material at the classes of the language and literature cycle.*

The effectiveness of using mental maps as a way to improve the quality of knowledge and develop critical thinking of students of general secondary education institutions in literature lessons, in particular the subject of foreign literature, is outlined. An analysis of the main functional characteristics and ways of using mental maps was carried out, their structure and features of creation were characterized.

Mental maps contribute to the improvement of students' memory, the development of the ability to formulate and express one's own opinion, creative abilities and help to organize successful interaction between the teacher and students in lessons.

Generally, mental maps simultaneously retain a significant amount of information in the mind, establishing semantic connections between its parts, which allows you to quickly reproduce knowledge, as well as systematize and structure educational material. In foreign literature lessons, it is advisable to use mental maps when studying poetry, writing one's own statement or essay, etc. The wide use of mental maps in the educational process, their diversity contributes to further research of the problem, and their obvious advantages – its practical use in secondary education institutions.

The peculiarity of a mind map is that it is built on the basis of keywords or pictures that reflect parts of the main idea. Additionally, it is a purely individual representation of a person, «it reflects the world as a person imagines it».

A mental map will help and improve the development of students' critical and creative thinking by introducing it into the educational process.

Key words: mental map; knowledge map; information technologies; educational and cognitive activity

Гриценко Євгенія Михайлівна, учителька зарубіжної літератури, ОЗ «Гоголівська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів виконавчого комітету Гоголівської селищної ради Миргородського району Полтавської області», Україна

Hrytsenko Yevheniia, teacher of foreign literature, «Gogoleve Secondary School of Grades I-III of the Executive Committee of the Gogoleve Village Council, Myrhorod District, Poltava Region», Ukraine

E-mail: evgenia.hrytsenko81@gmail.com

Постановка наукової проблеми та її значення.

У сучасному світі для суспільства характерний прогрес у галузі інноваційних технологій, що проникають у всі без винятку сфери людської діяльності, зокрема й освітню. Нова українська школа (НУШ), що наразі є досить популярною в освітній галузі та впроваджується в освітній процес, передбачає розвиток восьми ключових компетентностей, однією з яких є інформаційно-цифрова. Вона означає «впевнене, а водночас критичне застосування інформаційно-комунікаційних технологій для створення, пошуку, оброблення, обміну інформацією на роботі, в публічному просторі та приватному спілкуванні» [1, с. 11].

Модернізація освіти сприяла створенню НУШ, у зв'язку з чим відбулося збільшення обсягу навчальних матеріалів, які стало ще складніше запам'ятовувати. Нових знань стає все більше, а людський мозок не настільки довго зберігає інформацію, яка була прочитана, записана чи почута. Якщо отримані знання були занотовані у звичайному вигляді, мозку доводиться просто заносити цю інформацію до пам'яті.

Проте, якщо ці дані, ці знання пов'язати певним асоціативним рядом, то йому буде значно простіше їх запам'ятати та оперувати з великим блоком інформації. Вчені та лікарі неодноразово доводили, що людина краще запам'ятовує інформацію, якщо вона представлена не тільки у структурованому вигляді, але й зображена графічно [2, с. 87].

Виникає питання, а як же успішно впоратися зі значним потоком інформації? Як витратити на оброблення інформації якнайменше часу та сил? Тому, за таких умов одним із найдієвіших способів подання навчального матеріалу є сучасний метод «згортання» великих блоків інформації до найголовніших понять, названий методом ментальних карт, яку ще вважають альтернативою текстовим конспектам.

Ментальні карти якнайкраще підходять для використання в школах, їх можна застосовувати в будь-яких видах завдань, залучаючи учнів різного віку до активного творчого мислення, організації й вирішення проблем.

Ментальні карти в роботі вчителя можуть полегшати для нього роботу та допоможуть дітям швидко засвоювати новий матеріал. Адже, як відомо, все починається з уроку, сам освітній процес є невід'ємною частиною в житті кожної дитини. З уроку все починається, з уроку все й завершується. Усе інше в школі відіграє важливу, але все ж допоміжну роль, доповнюючи та розвиваючи при цьому все те, що закладається під час навчання.

Упровадження ментальних карт дозволить швидко систематизувати здобуті раніше знання, виявити прогалини у них та активізувати пізнавальну діяльність учнів на уроках у закладах загальної середньої освіти.

Безумовно, вчителю важливо коригувати викладання предметів шкільної програми відповідно до вимог сьогодення, використовуючи ефективні методи, щоб гарантувати успішність, дисципліну, реалізацію навчальних програм, результативність роботи, подальший розвиток і можливості учнів. Кожен учитель, який любить свою справу, шукає шлях до сердець і душ дітей задля того, щоб завоювати в них довіру й викликати інтерес до оволодіння знаннями й виховання в собі найкращих людських рис.

На нашу думку, немає неталановитих дітей, є просто їх небажання вчитися та неспроможність учителя донести матеріал та заохотити дітей у процесі його вивчення.

Аналіз наукових досліджень. Проблеми та перспективи ментальних карт висвітлювало багато вчених у своїх роботах. Якщо говорити про закордонних, то серед них треба виділити Т. Б'юзен, Б. Санто, Б. Твісс, Р. Фостер, В. Хартман. Не так вже й мало українських науковців у своїх працях висвітлювало це питання. Зокрема, серед яких – О. Литвиненко, Л. Гончаренко, О. Аксьонова, Р. Медведєва, М. Черній та ін.

Проте, зазначимо, що їхні роботи стосуються більше історії розвитку ментальних карт, тобто мають оглядовий характер, а сама сутність цього поняття не була до кінця розкрита.

Відомий британський психолог Т. Б'юзен у своїх працях називає ментальні карти («mind map») «хорошою формою для нотаток», «багатогранним пристроєм, що тренує кожний м'яз розуму» [3]. У його розумінні «ментальна карта» – це схема, яка візуалізує певну інформацію. Її реалізація полягає у вигляді діаграми, на якій зображені слова, ідеї, завдання та інші поняття, що відходять від центрального поняття.

Теоретично-практичні рекомендації зі створення та впровадження ментальних карт під час роботи детально описує у своїй книзі Х. Мюллер. Вона вважає, що працюючи з певною інформацією, необхідно використовувати ілюстрації, що значно допоможе в засвоєнні інформації.

Українська дослідниця Н. Оксентюк у своїх роботах розкриває питання результативності даного методу. Використання ментальних карт у викладанні гуманітарних дисциплін має активізувати вміння школярів застосовувати емоції у процесі усвідомлення як через

образні асоціації, так і через збудження процесів синтезування, узагальнення, порівняння, вільного виходу на комунікацію [4].

Складаючи ментальну карту ми використовуємо обидві півкулі головного мозку. Ліва відповідає за логіку, а права – за образи. На основі цього зв'язується робота: від асоціації до логіки і навпаки. Ось у чому перевага ментальної карти. Отже, розвивається творче мислення та креатив.

У процесі навчання засобу ментальних карт науковці В. Копил, Н. Жоголева, О. Аксьонова розкривали зміст поняття «психологія візуального мислення».

Важливо звернути увагу на посібник для вчителів та учнів «Інтелектуальні-карти як інструмент ефективної роботи з інформацією» А. Надьонової, де наведено детальні рекомендації щодо створення ментальних карт, а також перелічені всі переваги майндмепінгу [5].

Вважаємо, що використання ментальних карт у шкільній програмі має бути поширеним явищем, адже це неабияка допомога для вчителів у поясненні матеріалу та значно полегшить ефективність запам'ятовування для учнів.

Мета і завдання дослідження: розглянути особливості застосування ментальних карт, розкрити важливість їхнього використання як візуальності способу вивчення матеріалів на уроках, визначити їхні переваги поряд із звичайними способами засвоєння інформації, розкрити їхню ефективність в освітньому процесі сучасного закладу загальної середньої освіти, з'ясувати й обґрунтувати доречність їхнього застосування на різних етапах вивчення матеріалу на уроках зарубіжної літератури.

Викладення основного матеріалу. XXI століття – час технологій, наукових відкриттів. Людина, яка володіє інформацією, досягає найкращих успіхів у житті. Віддаючи дитину до школи, ми хочемо аби вона навчалася, здобувала певні знання, шукала та відкривала для себе нову інформацію. Проте просто знайти чи прочитати інформацію недостатньо, її ще необхідно швидко запам'ятати та засвоїти. Для цього в школі потрібно зосередити максимум зусиль на розвитку мислення, пам'яті та уваги. Одним із найважливіших завдань навчання дитини – її розумовий розвиток, формулювання вміння мислити, що дозволяє легко засвоювати нове.

Взагалі існує низка причин, які впливають на успішність учнів на уроках зарубіжної літератури, зокрема:

1. Прогалини у знаннях і вміннях, необхідних для цього предмета (наприклад, сприймання тексту на слух та відтворення почутого, формулювання власної думки, порівняння героїв твору, опис загальної характеристики тощо), та у навичках навчально-пізнавальної діяльності, через що значно знижується темп роботи.

2. Недостатній рівень розвитку й вихованості особистісних якостей, що не дозволяє учневі виявляти са-

мостійність, креативність, наполегливість, організованість, аналізувати отриману інформацію та цінні якості, що необхідні для успішного навчання [6].

Однак позбутися цих причин досить легко: достатньо змінити підхід до викладання, знайти сучасні підходи до навчання шляхом підбору ефективного методу та прийомів, які допоможуть зробити процес навчання пізнавальнішим і цікавішим. Це свого роду лайфхаки, які зараз досить популярні та заповнюють інформаційний простір. У кожного лайфхаку є своя мета та ціль. Що стосується освіти, то сюди можна віднести способи та засоби, які допоможуть зробити навчання цікавішим і заохотять учня до вивчення навчального матеріалу.

Взагалі, вміння працювати з інформацією – гарантія успішності при будь-яких системах. Отже, ефективний учитель повинен правильно будувати свою освітню діяльність, щоб навчити учнів.

Останнім часом у міждисциплінарному дискурсі все частіше з'являється термін «ментальна карта». Це не остаточна її назва. Mind-map, карта знань, схема мислення, карта розуму, інтелектуальна карта, карта уявлень, карта асоціацій тощо, зустріти можна різні назви, але сутність залишиться незмінною – це своєрідне схематичне зображення мисленнєвого процесу.

Світ не стоїть на місці, він рухається, змінюється, настає час тотальної комп'ютеризації, все більше актуальності набирає дистанційна освіта, через що сучасні діти змушені сприймати та засвоювати великі потоки інформації. У зв'язку з цим ментальні карти завдяки своїй багатofункціональності, універсальності та зручності поступово завойовують популярність у роботі вчителя. Її можна активно застосовувати для формулювання нових ідей, фіксуванні та структуруванні даних, аналізу та впорядкування інформації, прийняття рішень тощо.

Не менш важливим є той факт, що ця сучасна технологія підходить як до індивідуальної форми навчання, так і до роботи в групах.

«Уперше ментальна карту як метод візуалізації інформації застосував філософ Порфицій Тирський у III ст. н. е. з метою краще зрозуміти концепцію Арістотеля. А сам термін «карта знань» запропонував та обґрунтував Т. Б'юзен. Саме він спростив процес створення ментальних карт та активно впроваджував їх в освітньому процесі» [7, с. 74]

«Уперше ментальна карту як метод візуалізації інформації застосував філософ Порфицій Тирський у III ст. н. е. з метою краще зрозуміти концепцію Арістотеля. А сам термін «карта знань» запропонував та обґрунтував Т. Б'юзен. Саме він спростив процес створення ментальних карт та активно впроваджував їх в освітньому процесі» [7, с. 74].

На уроках зарубіжної літератури використання ментальних карт буде доцільним на різних етапах. Адже візуально укомплектований матеріал полегшує

сприйняття нової інформації або стає підсумком вивченої. Тут на допомогу приходить онлайн-інструмент

bubbl.us [8], з допомогою якого можна створити карту знань. Продемонструємо на прикладі фольклору (рис. 1):

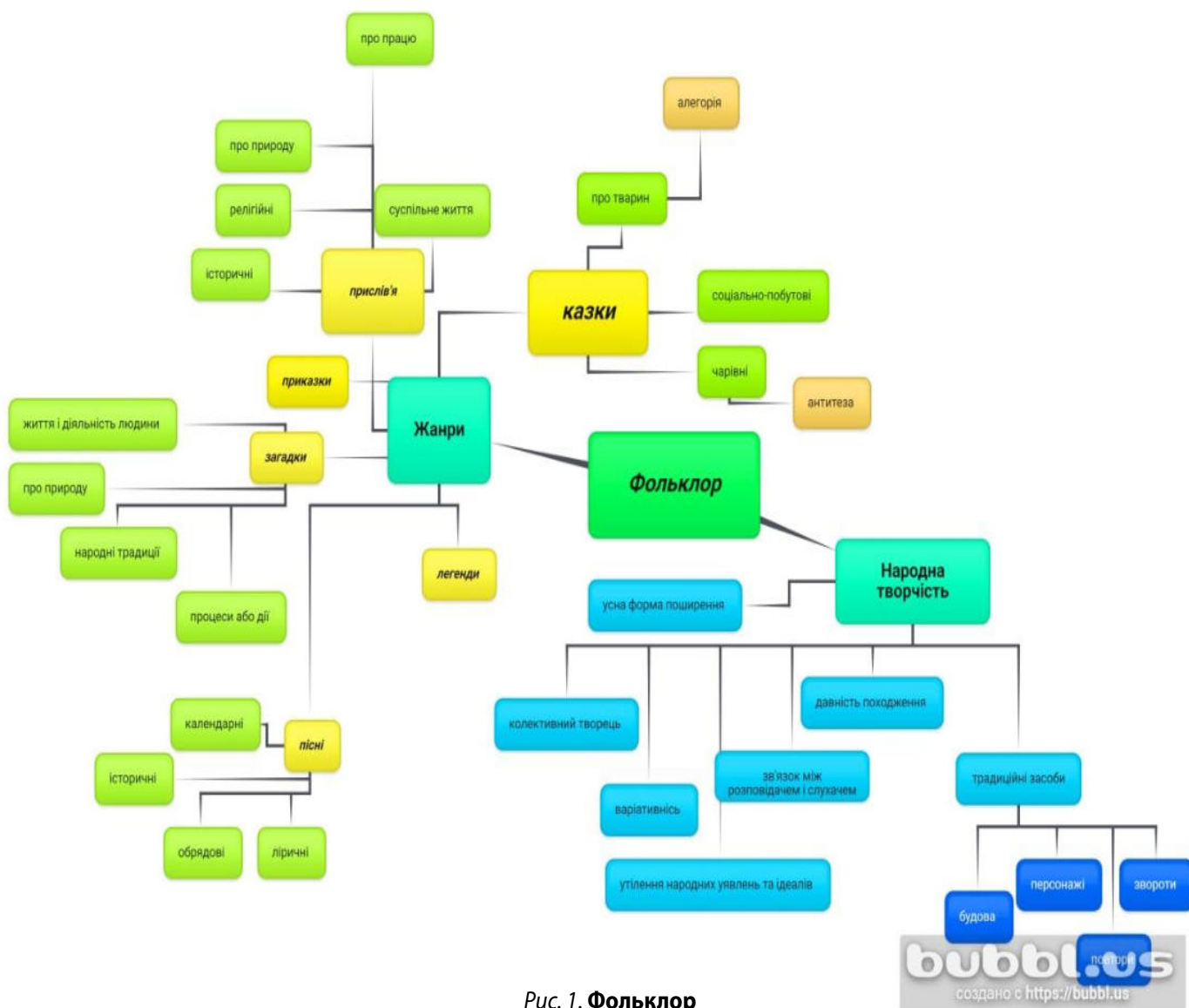

Рис. 1. Фольклор

Важливо пам'ятати, що побудова ментальних карт повинна здійснюватися не тільки вчителем, а й учнями, бо така карта знань не матиме практичного значення, адже учень, який не розумітиме зв'язків між її структурними частинами, не зможе нею скористатися. Крім того, ментальна карта не має на меті відповідати на всі питання та все детально розповісти, вона слугує схемою, йдучи за якою учні зможуть розв'язати поставлені завдання.

Також необхідно наголосити на основних ознаках ментальних карт, таких, як-от:

- колір, який однозначно допомагає привернути увагу;
- кожна карта має головну проблему або основне питання, від якої відгалужуються всі інші;
- наочність, лінії, символи, графіка;
- учням надається можливість зробити карту так, як він сам вважатиме за потрібне.

Щодо використання ментальної карти, тут важливо наголосити, що йдеться не про звичайне запам'ятовування чи запис, а про осмислення сприйняття, швидше й глибше розуміння, що дозволяє відтворювати знання навіть через тривалий проміжок часу, а тому їхнє доцільніше застосовувати на етапі закріплення пройденого матеріалу. Вони підходять для запам'ятовування великих обсягів інформації, основних фактів і слів, структурування прочитаного твору та його аналізу, характеристики образів, визначення проблематики у прочитаному тексті, підбиття підсумків тощо.

Однозначно карта знань може знадобитися при вивченні поезії, адже на практиці очевидно, що віршовані тексти гірше сприймаються учнями, а тим більше запам'ятовуються.

Використовуючи карти знань на уроках зарубіжної літератури, можна також поліпшити пам'ять учнів,

уміння формулювати та висловлювати власну думку, використовуючи при цьому весь інтелектуальний потенціал. І, насамкінець, організувати успішну взаємодію між учнями, прискоривши при цьому творчий процес.

Ментальні карти допоможуть логічно структурувати думки, не загубити важливої ідеї або певної інформації, вибудувати сюжетну лінію та розставити акценти у творі при написанні есе або якогось іншого творчого завдання.

Як відомо, нинішні школярі не люблять читати вже не лише великі за обсягом тексти, а й навіть ті, що відносять до середніх жанрів. Велика кількість творів, великий за обсягом матеріал навантажують дитячий мозок і, відповідно, матеріал перестає засвоюватися як належить. У даному випадку на допомогу може прийти ментальна карта, яка стане помічником для учня в роботі над твором, у розвитку уяви й фантазії, запам'ятовування важливих фактів, а головне – у вираженні власного «Я».

Якість ментальних карт можна поліпшувати за допомогою кольору, малюнків, символів або абревіатур, а також за допомогою додання карті тривимірної глибини, що дозволяє підвищити ефективність, цікавість,

оригінальність карти. Ментальні карти сприймаються краще, ніж звичайні схеми, графіки, таблиці, оскільки вони краще відповідають структурі людського мислення – асоціативного, ієрархічного та візуального. Проте, не можна говорити, що карти їх замінюють, адже вони лише чудово їх доповнюють.

Перш ніж скласти ментальну карту необхідно обміркувати, як вона буде виглядати. Тобто визначити ключові слова, центральний образ і т. д. Завдяки створеній ментальній карті вчитель може не тільки ознайомити своїх учнів з навчальним матеріалом, а й вирішити декілька власних практичних завдань, роблячи викладання і, відповідно, освітній процес легшим і приємнішим.

Безперечно, що будуючи ментальну карту, ми не можемо обійтися без графічних малюнків, фігур. Для створення таких схем-карт доречно використовувати онлайн-інструмент [diagrams.net](https://www.diagrams.net/) [9]. Коли складаються гілки та ключові слова, ми використовуємо ієрархію, тобто виділяємо зразу, на що перше треба звернути увагу або ж просто намагаємося зберегти інформаційний ряд. Говорячи про малюнки чи фігури розкривається візуалізація та асоціативне мислення. Одним словом, використовується просторово-образне мислення (рис. 2; 3):

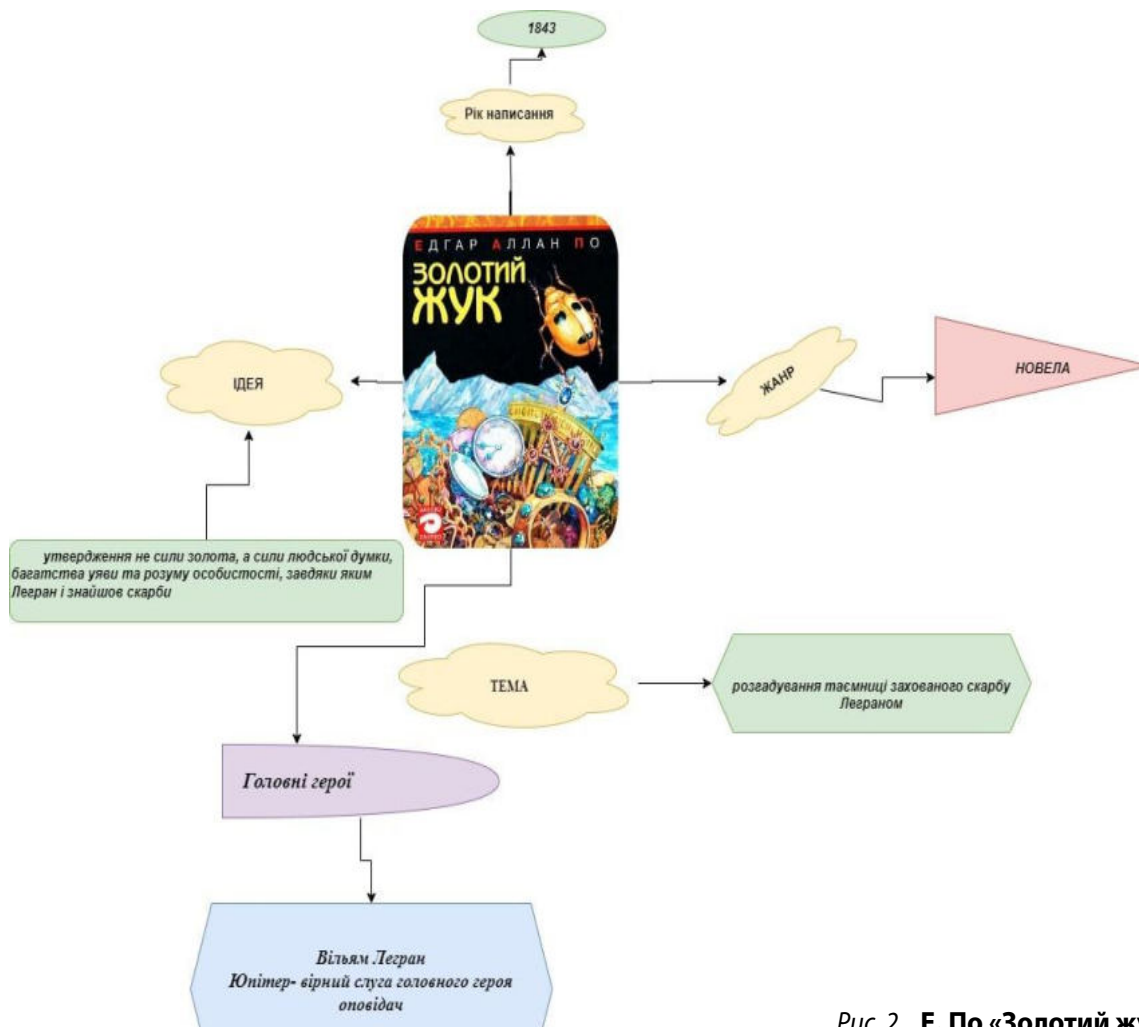

Рис. 2. Е. По «Золотий жук»

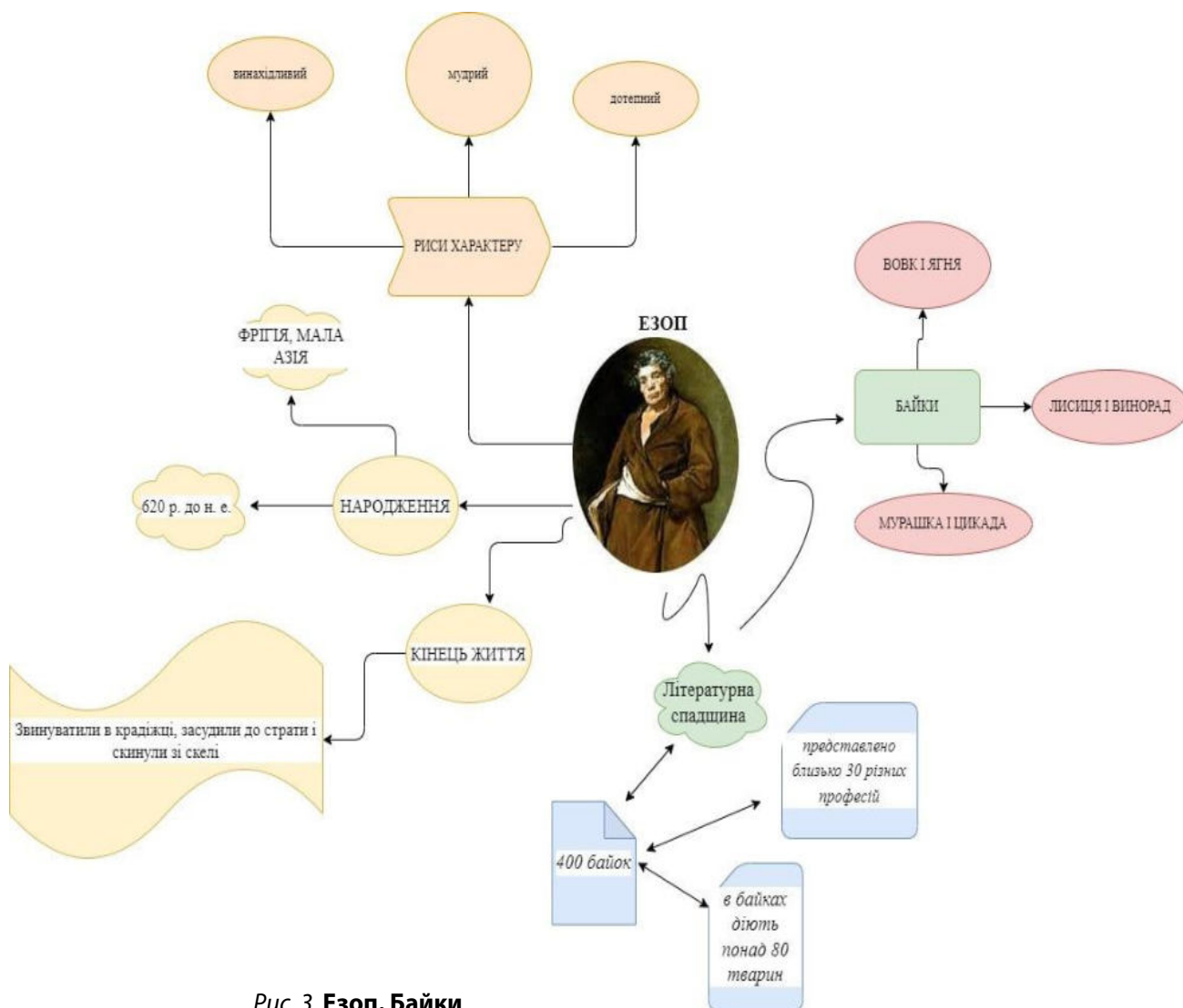

Рис. 3. Езоп. Байки

Інновації будують нову систему освіти, нові методи і принципи виховання, нововведення в педагогічну майстерність. Але треба, щоб ці нововведення не завадили освітньому процесу, не стали предметом новаторсько-методичних перегонів, а були лише інструментами зміни класичної форми навчання дітей. Необхідно пам'ятати, що технології не замінять педагога, проте вчитель, який використовує в роботі технології, замінить того, хто ними не володіє.

Отже, сучасний педагог повинен впроваджувати новітні технології в свою професійну, освітню діяльність, зокрема, стимулювати до використання ментальних карт, позаяк вони мають значні переваги, аніж звичайна графіка чи таблиці. Насправді створення ментальних карт не займає багато часу і не становить великих труднощів, ніж це може здатися на перший погляд. Чи не щодня з'являються у мережі Інтернет безліч відеороликів з детальним інструктажем по створенню ментальних карт. Навіть якщо ви посередній користувач ПК, детальні покрокові схеми створення карт знань допоможуть успішно справлятися із поставленими завданнями.

Висновок. На сучасному етапі розвитку нашої держави ми є свідками бурхливих змін у сфері освіти. Завдяки цьому виникає потреба по-новому подивитися на сучасність і запровадити компетентнісно зорієнтовану форму, структуру навчання. Через це сучасний урок не можна уявити без сучасних технологій. Однією з яких є ментальна карта (mind map).

Ментальна карта є універсальною. На уроках зарубіжної літератури вона допомагає одночасно утримувати у свідомості школярів велику кількість інформації, встановлюючи смислові зв'язки між її частинами, що дозволяє швидко відтворити знання, а також систематизувати і структурувати навчальний матеріал, що сприяє його точному розумінню, а відтак застосування на практиці. Карта знань допомагає успішно взаємодіяти вчителю з учнями, розвиває їхнє творче мислення, полегшує засвоєння навчального матеріалу, а також стає в нагоді при написанні власного висловлення чи есе. Широке застосування ментальної карти в освітньому процесі, їхнє різноманіття та вміння правильно використовувати – однозначно потребують практичного використання у закладі загальної середньої освіти.

Список використаних джерел

1. Б'юзен Тоні. Мапа думок / перекл. О. Замойська. Львів : Вид-во Старого Лева, 2021. 224 с.
2. Кремена Л. М. Причини невисокої якості знань учнів і шляхи їх подолання. URL: <https://klasnaocinka.com.ua/ru/article/>
3. Найдьонова А. В. Інтелектуальні карти як інструмент ефективності роботи з інформацією : посіб. для педагогів та учнів. URL: <http://metodportal.com/node/55711>
4. Нова українська школа : порадник для вчителя. Київ : ТОВ ВД «Плеяди», 2017. 206 с.
5. Оксентюк Н. В. Можливості застосування ментальної карти у навчальному процесі. *Технології навчання* : наук.-метод. зб. Рівне : НУВГП, 2015. Вип. 15. С. 194–208.
6. Черній М. Карти знань як засіб збільшення ефективності освоєння навчального матеріалу учнями та їх застосування за допомогою веб-сервісів. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2012. № 6 (1). С. 87–94.
7. Шахіна І. Використання ментальних карт у навчальному процесі. *Наукові записки. Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. Вип. 8 (III). URL: <https://phm.cuspu.edu.ua/>
8. Mind Mapping Online URL: <https://bubbl.us>
9. <https://app.diagrams.net>

References

1. B'uzen, Toni. (2021). *Mapa dumok [Map of thoughts]*. Lviv: Vydavnytstvo Staroho Leva [in Ukrainian].
2. Kremena, L. M. *Prychyny nevysoкої yakosti znan uchniv i shliakhy yikh podolannia [Reasons for the low quality of students' knowledge and ways to*

- overcome them]*. Retrieved from <https://klasnaocinka.com.ua/ru/article/> [in Ukrainian].
3. Naidonova A. V. *Intelektualni karty yak instrument efektyvnosti roboty z informatsiieiu [Intellectual maps as a tool for the efficiency of work with information]: posib. dlia pedahohiv ta uchniv*. Retrieved from <http://metodportal.com/node/55711> [in Ukrainian].
4. *Nova ukrainska shkola: poradnyk dlia vchytelia [New Ukrainian school: a teacher's guide]*. (2017). Kyiv: TOV VD «Pleiady» [in Ukrainian].
5. Oksentiuk, N. V. (2015). *Mozhlyvosti zastosuvannia mentalnoi karty u navchalnomu protsesi [Possibilities of using a mental map in the educational process]. Tekhnologii navchannia [Learning technologies]: nauk.-metod. zbirnyk (Is. 15, pp. 194-208)*. Rivne: NUVHP [in Ukrainian].
6. Chernii, M. (2012). *Karty znan yak zasib zbilshennia efektyvnosti osvoinnia navchalnoho materialu uchniamy ta yikh zastosuvannia za dopomohoiu veb-servisiv [Knowledge maps as a means of increasing the effectiveness of students' mastering of educational material and their application with the help of web services]. Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia [Problems of modern teacher training]*, 6 (1), 87-94 [in Ukrainian].
7. Shakhina, I. *Vykorystannia mentalnykh kart u navchalnomu protsesi [The use of mental maps in the educational process]. Naukovi zapysky. Problemy metodyky fizyko-matematychnoi i tekhnolohichnoi osvity [Scientific notes. Problems of the methodology of physico-mathematical and technological education]*, 8 (III). Retrieved from <https://phm.cuspu.edu.ua/> [in Ukrainian].
8. Mind Mapping Online URL: <https://bubbl.us>
9. <https://app.diagrams.net>

Дата надходження до редакції
авторського оригіналу: 12.10.2022